

Lakivaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022 vp): Asia on saapunut lakivaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava sosiaali- ja terveysvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- lainsäädäntöneuvos Salla Silvola, oikeusministeriö
- lainsäädäntöneuvos Juho Martikainen, oikeusministeriö
- lainsäädäntöneuvos Katariina Paakkanen, oikeusministeriö
- lakimies Sonja Jantunen, sosiaali- ja terveysministeriö
- ylilääkäri Tuula Kieseppä, sosiaali- ja terveysministeriö
- hallitusneuvos Merituuli Mähkä, sosiaali- ja terveysministeriö
- johtaja Jaska Siikavirta, sosiaali- ja terveysministeriö
- esittelijäneuvos Riitta Burrell, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- lakimies Sonja Vahtera, Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- syyttäjälitarkastaja Jukka Oikarainen, Syyttäjälaitos
- lakimies Heidi Lokasaari, Rikosseuraamuslaitos
- ylilääkäri Alo Jüriloo, Psykiatrinen vankisairaala
- erityisasiantuntija Heidi Keskinen, Digi- ja väestötietovirasto
- henkikirjoittaja Kaisa Myrsky, Digi- ja väestötietovirasto
- asiantuntija Aija Salo, Ihmisoikeusliitto
- varapuheenjohtaja Iiris Vesala, LHB-Liitto ry
- asiantuntija Leena Teräs, LHB-Liitto ry
- johtava asiantuntija Anna Moring, Monimuotoiset perheet -verkosto
- pääsihteeri Kerttu Tarjamo, Seta ry
- oikeuspoliittinen juristi Elisa Gebhard, Suomen Asianajajaliitto
- dosentti Unni Leino, Trasek ry
- professori (emeritus) Markku Helin
- professori Kimmo Nuotio

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

- professori Matti Tolvanen

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- Oulun käräjäoikeus
- Itä-Suomen hallinto-oikeus
- Helsingin poliisilaitos
- Poliisihallitus
- Tasa-arvovaltuutetun toimisto
- Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- Amnesty International, Suomen osasto ry
- Intersukupuolisten ihmisoikeudet – ISIO ry
- Miesjärjestöjen keskusliitto ry
- Naisjärjestöjen Keskusliitto
- Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry
- Naisten rintama ry
- Sateenkaariperheet ry
- Sukupuolentutkimuksen seura ry
- Suomen ACC ry
- Trans ry
- Vankilavirkailijain Liitto VVL r.y.
- Väestöliitto ry
- professori Suvianna Hakalehto
- professori Tapio Puolimatka
- sosiologi Linda Hart

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Hallituksen esityksessä on kyse uuden lain säätämisestä sukupuolen vahvistamisesta. Samalla kumotaan nykyinen laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta ja muutetaan eräitä muita lakeja. Esitys perustuu hallitusohjelmaan.

Sukupuolen vahvistamisella tarkoitetaan oikeudellisen eli väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen korjaamista siten, että henkilö vahvistetaan kuulumaan toiseen sukupuoleen kuin väestötietojärjestelmään on merkitty. Ehdotettu uusi laki sisältää säännöksiä muun muassa sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, vahvistamista koskevasta hakemuksesta ja sen käsittelystä, vahvistamisen oikeusvaikutuksista sekä vanhemmuusnimikkeen muuttamisesta. Esityksen tavoitteena on vahvistaa henkilön henkilökohtaista koskemattomuutta, itsemääräämisoikeutta ja oikeutta yksityiselämään sekä edistää yhdenvertaisuutta. Merkittävimmät myönteiset vaikutukset kohdistuvat erityisesti transsukupuolisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen.

Lakivaliokunta pitää hallituksen esityksen tavoitteita kannatettavina. Valiokunta lausuu oman toimialansa kannalta seuraavaa.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

Laki sukupuolen vahvistamisesta (1. lakiehdotus)

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset (1. lakiehdotuksen 1 §)

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain 1 §:n mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen (1 kohta), on täysi-ikäinen (2 kohta) ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa (3 kohta).

Ehdotetussa säännöksessä ei enää ole voimassa olevaan lakiin sisältyvää vaatimusta lisääntymiskyvyttömyydestä. Lisäksi sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi ei siten ole asetettu nykyisessä laissa olevaa lääketieteellistä selvitystä, vaan sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus perustuu henkilön omaan selvitykseen sukupuolen kokemuksestaan.

Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan vaatimuksen poistamista on kannatettu hyvin laajasti. Valiokunta pitää muutosta erittäin tärkeänä.

Myös sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottamista lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista on valiokunnan asiantuntijakuulemisissa kannatettu yleisesti, mutta on myös katsottu, että oikeudellisen sukupuolen muutoksen edellytyksenä tulisi jatkossakin olla lääketieteellinen selvitys.

Hallituksen esityksen perusteluissa (ks. HE, s. 22—36 ja 39—41) kuvataan ehdotettujen muutosten taustalla olevaa kansainvälistä ja kansallista perus- ja ihmisoikeuskehitystä. Perusteluista ilmenee, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottaminen lääketieteellisestä selvityksestä vastaa kansainvälisten ja kansallisten ihmis- ja perusoikeustoimijoiden suosituksia. Lisäksi sosiaali- ja terveysministeriö on esityksen valiokuntakäsittelyn aikana tuonut esiin, että henkilön sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus. Sosiaali- ja terveysministeriön lisäselvityksen mukaan sukupuoli-identiteetin tai sen pysyvyyden kokemukselle ei ole olemassa objektiivista mittaustapaa, eikä sitä voida sellaisenaan arvioida psykiatrin tai muun lääkärin tai viranomaisen toimesta oikeaksi tai vääräksi. Viranomaisen ei siten ole mahdollista arvioida selvityksen todenperäisyyttä täysin luotettavasti.

Lakivaliokunnan mielestä edellä mainitut seikat puoltavat sitä, ettei sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi aseteta vaatimusta lääketieteellisestä selvityksestä. Ehdotettua muutosta tukee myös edellä kuvattu perus- ja ihmisoikeuskehitys sekä tavoite vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta. Lisäksi hakijoiden yhdenvertaisuuden kannalta voidaan pitää perusteltuna, ettei Digi- ja väestötietovirasto käytä hakemuksen käsittelyssä tarkoituksenmukaisuusharkintaa eikä sen tehtävänä ole arvioida henkilön sukupuoli-identiteettiä eikä kokemuksen pysyvyyttä.

Ikäraja (1. lakiehdotuksen 1 §:n 2 kohta)

Sukupuolen vahvistaminen edellyttää ehdotetun lain mukaan täysi-ikäisyyttä (1. lakiehdotuksen 1 §:n 2 kohta). Vaatimus täysi-ikäisyydestä perustuu hallitusohjelmaan. Hallituksen esityksen perusteluissa kuitenkin arvioidaan, ettei ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistami-

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

selle voida pitää täysin sopuoinnussa lapsen oikeuksien kanssa (s. 42). Esityksen mukaan sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollisuuden ulottaminen lapsille edellyttäisi lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten erilaiset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia (s. 42 ja 111).

Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa sukupuolen vahvistamisen ikäraja on noussut esiin hyvin vahvasti. Useat asiantuntijat ovat katsooneet, että ehdotettu täysi-ikäisyysvaatimus on lapsen oikeuksien kannalta ongelmallinen ja jatkovalmistelu sen osalta tulisi käynnistää pikaisesti. Toisaalta ehdotettua ikärajaa on kehityksikäisten nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyden kannalta pidetty myös tarkoituksenmukaisena.

Täysi-ikäisyysvaatimuksesta luopumisen tueksi on asiantuntijakuulemisissa tuotu esiin, että sukupuoliristiriitaa kokevat lapset ja nuoret ovat erittäin haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä, jonka elämänlaatua ja hyvinvointia mahdollisuus oikeisiin henkilöpapereihin vahvistaisi merkittävästi. Se, että alaikäisen ei ole mahdollista vahvistaa oikeudellista sukupuoltaan, loukkaa lapsen itsemääräämisoikeutta ja altistaa translapset ja -nuoret jatkuvalla väärinsukupuolittamiselle ja syrjinnälle.

Huomiota on kiinnitetty myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Kouluterveyskyselyyn (2019), jonka mukaan nuorten, joiden sukupuoli eroaa virallisesta sukupuolesta, hyvinvointi on muita nuoria heikompi lähes kaikilla mittareilla. Tulokset ovat yhdenmukaiset seksuaalivähemmistöjen nuorten kanssa. Mieliälään liittyvät huolet ovat sukupuolivähemmistöjen nuorilla lähes kaksi kertaa niin yleisiä kuin muilla nuorilla. Ahdistuneisuus ja masennusoireilu olivat sukupuolivähemmistöjen nuorilla lähes kolme kertaa niin yleisiä kuin muilla nuorilla, ja heistä 45 % koki terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi. THL:n mukaan vuoden 2021 kyselyn tulokset ovat linjassa vuoden 2019 tuloksiin verrattuna.

Lisäksi on tuotu esiin, että Kouluterveyskyselyn (2021) mukaan transnuorista 25 % on kokenut vuoden aikana fyysistä uhkaa (cissukupuolisista eli niistä, jotka kokevat sukupuoli-identiteettinsä vastaavan syntymässä määriteltyä sukupuolta, 14,7 %), 13,6 % on ollut koulukiusattuna vähintään kerran viikossa (cissukupuolisista 4,8 %) ja 8,8 % on joutunut koulun aikuisen kiusaamaksi vähintään kerran viikossa (cissukupuolisten kohdalla 4,5 %). EU:n Perusoikeusviraston toteuttaman HLBTI-kyselyn (2020) Suomen osiossa 42 % transnuorista on ilmoittanut kokeneensa syrjintää kyselyn ajankohtaa edeltäneen vuoden aikana.

Lakivaliokunta toteaa, että lapsen oikeudesta sukupuolensa vahvistamiseen ei saadun selvityksen mukaan ole kansainvälisten perus- ja ihmisoikeustoimijoiden tulkintakäytäntöä eikä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien ratkaisukäytännössään arvioinut sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen käytäntöjä alaikäisten näkökulmasta. Hallituksen esityksen mukaan tutkimusnäyttö kuitenkin osoittaa, että sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin ja sen kanssa eläminen voi merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille (s. 42, 72 ja 111). Myös esityksen valmistelua varten laaditussa selvityksessä on tuotu esiin sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollisia myönteisiä vaikutuksia lapsiin ja nuoriin (ks. HE, s. 72, ja siinä viitattu selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, s. 31 ja 32).

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

Lakivaliokunta toteaa, että ehdotettu vaatimus täysi-ikäisyydestä ei muuta nykytilaa, koska alaikäisillä ei ole nykyisinkään mahdollisuutta vahvistaa oikeudellista sukupuoltaan. Vaikka hallituksen esitys ei tältä osin vahvista lapsen oikeuksien toteutumista, se ei myöskään heikennä sitä. Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollistaminen alaikäisille edellyttää asian huolellista selvittämistä ja punnintaa. Valiokunnan mielestä tällainen selvitys tulisi käynnistää mahdollisimman pikaisesti.

Hallituksen esityksen perustelujen mukaan on olennaista, että henkilö on täysi-ikäinen hakemusta ratkaistaessa (s. 89). Hakemuksen voi siten tehdä ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista, mutta päätös sukupuolen vahvistamisesta voidaan tehdä vasta hakijan tultua täysi-ikäiseksi. Ottaen huomioon ehdotettuun 2 §:n 2 momenttiin sisältyvät jäljempänä tarkemmin käsiteltävät määräajat, edellä esitetty merkitsee käytännössä sitä, että hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta voi tehdä aikaisintaan 17 vuoden ja kuuden kuukauden isässä, jolloin henkilö on alaikäinen.

Päätösvalta lasta koskeissa asioissa kuuluu lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983, jäljempänä lapsenhuoltolaki) 4 §:n mukaan huoltajalle. Toisaalta hallintolain (434/2003) 14 §:n 3 momentin mukaan viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta. Lakivaliokunnan näkemyksen mukaan edellä mainittuja säännöksiä voidaan tulkita yhteensovittaen. Siten, vaikka lapsenhuoltolain mukaan huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskeissa asioissa, myös 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää erikseen puhevaltaa hallintomenettelyssä hallintolain nojalla. Kun edellä mainittuja säännöksiä tulkitaan yhteensovittavasti sukupuolen vahvistamisesta ehdotetun lain sääntelyssä, päädytään edellä hallituksen esityksen perusteluissa kuvattuun tilanteeseen. Valiokunnalla ei siten ole esityksen perusteluihin huomauttamista, eikä se pidä tarpeellisenä sisällyttää lakiehdotukseen sukupuolen vahvistamisesta erityistä säännöstä asiasta.

Hakemus ja sen käsittely (1. lakiehdotuksen 2 §)

Ehdotetun sääntelyn mukaan sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus on tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle (1. lakiehdotuksen 2 §). Digi- ja väestötietovirastolla on velvollisuus viipymättä antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan on nämä tiedot saatuaan vahvistettava hakemuksensa, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Jos hakija ei ole vahvistanut hakemusta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua hakemuksen vireille tulosta, hakemus raukeaa.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa ehdotetusta sääntelystä on esitetty erisuuntaisia näkemyksiä. Yhtäältä osa asiantuntijoista on katsonut, että ehdotettu hakemusmenettely ja siihen sisältyvä harkinta-aika rajoittavat itsemääräämisoikeuden toteutumista, minkä vuoksi niiden sijasta tulisi säätää ilmoitusmenettelystä ja lyhentää harkinta-aikaa tai poistaa se kokonaan. Toisaalta on katsottu, että menettely on liian kevyt, ja korostettu sen varmistamista, että sukupuolen vahvistamista hakeva ymmärtää asian merkityksen. Tämän vuoksi on tuotu esiin, että hakijan tulisi esittää hakemuksensa henkilökohtaisesti Digi- ja väestötietoviraston toimipaikassa ja virasto tarvittaessa kuulisi hakijaa henkilökohtaisesti tai että hakemukseen tulisi liittää asiantuntijan, kuten lääkärin tai psykologin, lausunto siitä, että hakija ymmärtää sukupuolen vahvistamisen merkityksen ja

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

vaikutukset. Lisäksi on arvioitu, ettei ehdotettu menettely estä väärinkäytösmahdollisuuksia, kuten henkilötietojen vaihtamista todellisen identiteetin häivyttämiseksi.

Lakivaliokunta puoltaa hallituksen esityksessä ehdotettua hakemusmenettelyä ottaen huomioon, että kansainvälisten suositusten mukaan sukupuolen vahvistamisen tulisi olla nopea, läpinäkyvä ja saavutettava menettely. On kuitenkin oleellista pyrkiä eri keinoin varmistamaan, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten, koska sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen liittyy merkittäviä oikeusvaikutuksia. Siten, vaikka hakemusmenettelyn voidaan katsoa rajoittavan henkilön itsemääräämisoikeutta, tavoite varmistua siitä, että henkilö ymmärtää asian merkityksen ja vaikutukset, puoltaa hakemusmenettelystä samoin kuin viranomaisen informoivallisuudesta ja harkinta-ajasta säättämistä.

Harkinta-ajan pituutta koskevat näkemykset ovat valiokunnan asiantuntijakuulemisissa jakaantuneet. Osa on pitänyt harkinta-aikaa liian pitkänä ja osa taas liian lyhyenä suhteessa esimerkiksi avioeron kuuden kuukauden harkinta-aikaan. Valiokunta pitää harkinta-ajan ehdotettua pituutta hyväksyttävänä kompromissina, mutta katsoo, että sen toimivuutta ja vaikutuksia on aiheellista jatkossa seurata samoin kuin muidenkin hakemusmenettelyä koskevien säännösten toimivuutta ja vaikutuksia.

Hallituksen esityksessä on avoimesti arvioitu sukupuolen vahvistamisen helpottamisen voivan lisätä mahdollisuutta menettelyn väärinkäytöksille (s. 66). Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa riskiä väärinkäytöksistä ei ole pidetty merkittävänä. Sukupuolen vahvistamisen menettelyn toimivuutta ja vaikutuksia on kuitenkin tärkeää seurata jatkossa tältäkin osin.

Valiokunta on lisäksi pyytänyt sosiaali- ja terveysministeriöltä ja oikeusministeriöltä lisäselvitystä henkilötunnuksen muuttumisen vaikutuksista eri rekistereihin ottaen huomioon, että henkilötunnus voidaan muuttaa, jos henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen (7. lakiehdotuksen 12 §).

Ministeriöiden lisäselvityksen mukaan väestötietojärjestelmään jää tieto muun muassa henkilön aiemmasta henkilötunnuksesta. Uusi ja vanha henkilötunnus ovat väestötietojärjestelmässä ketjutettuina. Siten kaikki vanhalla henkilötunnukselle kirjatut tiedot, esimerkiksi vanhemmat, lapset ja muutot, siirtyvät ja näkyvät myös uudella henkilötunnuksella, vaikka vanhaa henkilötunnusta ei enää tietojen hakijalle näytetäkään. Kun väestötietojärjestelmästä haetaan tietoa vanhalla henkilötunnuksella, tulee hakijalle tieto uudesta aktiivisesta henkilötunnuksesta.

Digi- ja väestötietovirasto toimittaa uuden henkilötunnuksen väestötietojärjestelmästä tietoja vastaanottaville tahoille, esimerkiksi viranomaiselle, joka ylläpitää rekisteriä. Tietoa vastaanottavan tahon tehtäväksi jää siirtää vanhalta henkilötunnukselta tiedot uudelle henkilötunnukselle.

Saadun lisäselvityksen mukaan sukupuolen vaihtumisella ei ole vaikutusta rikosrekisterin rekisterinpitoon eikä se ole tieto, joka näkyy rikosrekisteristä annettavassa rekisteriotteessa. Henkilötunnuksen vaihtuminen ei aiheuta Oikeusrekisterikeskukselle haasteita rikosrekisterin rekisterinpitoon. Jos vanhentunut henkilötunnus tulee tietoja käsiteltäessä esiin, henkilön voimassa oleva henkilötunnus haetaan väestötietojärjestelmästä ja rekisteritiedot päivitetään vastaamaan uutta

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

henkilötunnusta. Myös tuomiot, jotka ovat henkilön vanhentuneella henkilötunnuksella, tulevat rekisteristä esiin.

Oikeusrekisterikeskus ylläpitää myös sakkorekisteriä. Valiokunnan saaman lisäselvityksen mukaan uuden henkilötunnuksen saanut henkilö on sakkorekisterissä uusi henkilö, mutta sakkorekisterin käyttäjä voi manuaalisesti yhdistää vanhentuneella henkilötunnuksella olevat tiedot henkilön uudelle henkilötunnukselle. Yhdistäminen ei tapahdu automaattisesti, vaan tarve yhdistää tietoja tulee yleensä viranomaisilta tai henkilöltä itseltään. Sakkorekisterissä olevat merkinnät siirtyvät voimaan jäävälle henkilötunnukselle.

Suomessa on tällä hetkellä kaksi luottotietolakiin (527/2007) perustuvaa yksityistä luottotietorekisteriä, jotka sisältävät luonnollisen henkilön luottotietoja. Rekisteriin saa tallettaa luonnollisesta henkilöstä välttämättömät yksilöintitiedot ja luottotietotoiminnassa saa käsitellä myös henkilötunnusta. Jos luonnollisen henkilön henkilötunnus muuttuu, muutoksen vaikutukset luottotietorekistereihin riippuvat siitä, millä tavalla tiedot päivitetään väestötietojärjestelmän sisältämien tietojen muuttuessa.

Verohallinnon tulorekisteriyksikön ylläpitämään positiiviseen luottotietorekisteriin on tarkoitus siirtää väestötietojärjestelmästä automatisoidusti sekä uudet että muuttuneet tiedot. Jos luonnollisen henkilön henkilötunnus muuttuu, myös henkilötunnus päivittyy rekisteriin.

Lakivaliokunta korostaa, että tiedot, joista käy ilmi sukupuolen vahvistaminen, ovat arkaluonteisia, minkä vuoksi niitä tulee luovuttaa vain tarkoin rajatuissa tapauksissa.

Ilmoitus puolisolle (1. lakiehdotuksen 2 §:n 4 mom.)

Sukupuolen vahvistaminen ei edellytä puolison suostumusta, mutta Digi- ja väestötietoviraston on ehdotetun sääntelyn mukaan lähetettävä sukupuolen vahvistamisesta ilmoitus henkilön aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle (1. lakiehdotuksen 2 §:n 4 mom.).

Vaikka sukupuolen vahvistamisesta ei aiheudu avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle oikeusvaikutuksia, valiokunta puoltaa ehdotettua säännöstä sen varmistamiseksi, että tieto sukupuolen vahvistamisesta tulee aina myös aviopuolison tai rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen tietoon.

Edunvalvojan asema

Lakivaliokunnan näkemyksen mukaan sukupuolen vahvistaminen on sellainen holhustoimesta annetun lain (442/1999) 29 §:n 3 momentissa tarkoitettu korostetun henkilökohtainen asia, jossa edunvalvoja ei voi edustaa päämiestään. Tämän vuoksi valiokunta on arvioinut, tulisiko sukupuolen vahvistamista koskevaan lakiehdotukseen sisällyttää säännös edunvalvojan kuulemisesta. Valiokunta on kuitenkin päätenyt siihen, ettei tämä ole tarpeen ottaen huomioon, että hallintolain 35 §:ssä säädetään jo nykyisin siitä, että päämiehen käyttäessä puhevaltaa on kuultava edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi. Lisäksi sukupuolen vahvistamisesta ehdotetun lain mukaan Digi- ja väestötietovirastolla on velvollisuus informoida hakijaa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

vahvistamisen oikeusvaikutuksista sen varmistamiseksi, että hakemus on tehty tietoon perustuen, eikä sitä ole tehty harkitsemattomasti.

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset (1. lakiehdotuksen 3 §)

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain 3 §:n 1 momentin pääsäännön mukaan vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Pääsääntö vastaa nykytilaa. Säännöksen tarkoitus on turvata se, että henkilö tulee kohdelluksi vahvistetun sukupuolensa mukaisesti.

Lainsäädännössä on kuitenkin sukupuoleen perustuvia säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti tiettyyn sukupuoleen sidottuun lisääntymismekanismiin tai biologiseen polveutumiseen. Niiden osalta on tarkoituksenmukaista ja henkilön edun mukaista, että niitä sovelletaan henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta (ks. HE, s. 92). Tämän vuoksi pääsääntöön ehdotetaan poikkeuksia, jotka sisältyvät 3 §:n 2—4 momenttiin.

Lakivaliokunta kiinnittää huomiota ehdotetun 3 §:n 3 momenttiin, jossa säädetään poikkeuksesta liittyen hedelmöityshoidoista annettuun lakiin (1237/2006) ja oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettuun lakiin (378/2005). Mainitut lait ovat voimakkaasti liitännäisiä sukupuolitettuihin lisääntymismekanismeihin ja biologiseen polveutumiseen, minkä vuoksi momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että mainittuja lakeja sovellettaessa henkilöä, jonka sukupuoli on vahvistettu mieheksi, koskee, mitä mainituissa laeissa säädetään naisesta, ja henkilöä, jonka sukupuoli on vahvistettu naiseksi, mitä mainituissa laeissa säädetään miehestä (ks. HE, s. 93).

Lakivaliokunnan mielestä 3 momentin sanamuoto on monimutkainen ottaen huomioon, että tarkoituksena on säätää vain siitä, että hoidettavaa tai tutkittavaa henkilöä on säännöksessä tarkoitetuissa tapauksissa pääsäännöstä poiketen kohdeltava syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisesti. Valiokunta myös toteaa, ettei oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettu laki sisällä säännöksiä "naisesta", joita voitaisiin soveltaa. Edellä mainituista syistä lakivaliokunta esittää sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnalle, että 3 §:n 3 momentin sanamuotoa selkeytetään muotoilemalla se uudelleen seuraavasti:

Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia (1237/2006) tai oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettua lakia (378/2005) henkilön sukupuolena pidetään henkilön syntymässä määriteltyä sukupuolta.

Oikeusvaikutukset vanhemmuuteen (1. lakiehdotuksen 4 §) ja vanhemmuusnimikkeen muuttaminen (1. lakiehdotuksen 5 §)

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain 4 § sisältää säännökset vanhemmuuden toteamista ja vahvistamista koskevien säännösten soveltamisesta sukupuolensa vahvistaneeseen henkilöön. Ehdotetut säännökset perustuvat 1.1.2023 voimaan tulevaan vanhemmuuslakiin (775/2022).

Ehdotetun 4 §:n 1 momentissa säädetään vanhemmuuslain 3 §:ssä tarkoitetun aviomiehen isyyden toteamisesta. Momentin mukaan kyseisessä tapauksessa aviomiehen isyys todetaan lapsen

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

syntymän hetkellä väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen perusteella. Tämä merkitsee sitä, että jos lapsen synnyttäneen äidin aviopuoliso on lapsen syntymän hetkellä oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, hänet vahvistetaan lapsen isäksi.

Ehdotetun 4 §:n 2 momentin mukaan vanhemmuuslain 2 §:ää sovelletaan äitiyden toteamiseen ja mainitun lain 4 §:n 2 momenttia isyyden vahvistamiseen sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Säännös merkitsee ensinnäkin sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö on lapsen äiti riippumatta henkilön oikeudellisesta sukupuolesta. Lisäksi se merkitsee, että lapsen siittänyt henkilö tai henkilö, jonka siittiöitä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla tavoin kuin siittämällä, on lapsen isä riippumatta henkilön oikeudellisesta sukupuolesta.

Lisäksi ehdotetun 4 §:n 3 momentissa säädetään vanhemmuuslain 4 §:n 3 momentissa ja 5 §:n 1 momentissa tarkoitettuun hedelmöityshoitosuostumukseen perustuvan vanhemmuuden vahvistamisesta. Sen mukaan hedelmöityshoitosuostumukseen perustuva vanhemmuus vahvistetaan isyytenä tai äitiytenä sen sukupuolen mukaan, joka oli merkitty väestötietojärjestelmään suostumusta annettaessa. Vanhemmuuslain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettu isyyden vahvistamiseen annettuun suostumuksen perustuva vanhemmuus vahvistetaan kuitenkin aina isyytenä. Tämä tarkoittaa siten sitä, että jos hoitoa on annettu naisparille tai lapsen synnyttäneelle äidille yksin, lapsen isä on se, jonka siittiöitä on käytetty hoidossa, jos hän on ennen hoidon antamista suostunut isyyden vahvistamiseen. Kyseinen henkilö vahvistetaan siten isäksi riippumatta siitä, mikä hänen oikeudellinen sukupuolensa on ollut suostumuksen antamisen hetkellä.

Ehdotetun 4 §:n sääntely on laadittu siten, että oikeusvaikutukset vanhemmuuteen ja vanhemmuusnimikkeet pohjautuvat vanhemmuuslain edellä kuvattuun sääntelyyn. Vanhemmuusnimike voidaan kuitenkin ehdotetun 5 §:n mukaan muuttaa vastaamaan vahvistettua sukupuolta. Tällaisen hakemuksen voi tehdä samalla, kun hakee sukupuolen vahvistamista, tai sukupuolen vahvistamisen jälkeen. Ehdotettu sääntely edellyttää uuden vanhemmuusnimikettä koskevan tietosisällön luomista väestötietojärjestelmään.

Esityksessä ehdotetussa ratkaisussa lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevat tiedot, jotka kuvaavat vanhemmuuslain mukaan määräytynyttä vanhemmuutta, säilyvät väestötietojärjestelmässä ennallaan. Tämä johtuu valiokunnan saaman selvityksen mukaan siitä, että eräät viranomaiset, kuten Kela ja kunnalliset lastenvalvojat, sekä tuomioistuimet tarvitsevat jatkossakin tarkkoja perheoikeudellisia tietoja. Osalle tietoja vastaanottavista tahoista, kuten joissain kunnan palveluissa, riittää kuitenkin vain vanhemmuusnimikettä koskeva tieto.

Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa on kuitenkin tuotu esiin, että vanhemmuusmerkintöjen tulisi määräytyä vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Myös sitä on esitetty, että vanhemmuusnimikkeen muuttamisen tulisi voida tapahtua hakemusmenettelyn sijaan ilmoitusmenettelyllä. Lisäksi huomiota on kiinnitetty siihen, että vanhemmuusnimikkeen ohella väestötietojärjestelmään jää edelleen näkyviin tietoja, jotka paljastavat vanhemman transtaustan niille, jotka pääsevät näihin tietoihin. Esityksessä ehdotetun sääntelyn erillisen vanhemmuusnimikkeen luomisesta perheoikeudellista asemaa koskevien tietojen rinnalle ja käyttöönoton vapaaehtoisuuden ei ole katsottu riittävästi turvaavan transtaustaisten vanhempien ja heidän lastensa oikeuksia.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

Saamaansa selvitystä arvioituaan lakivaliokunta pitää perusteltuna hallituksen esityksen ratkaisua, jossa vanhemmuus määräytyy ensin vanhemmuuslain mukaisesti ja vanhemmuusnimikettä on myöhemmin mahdollista muuttaa. Ehdotettu sääntely muodostaa johdonmukaisen kokonaisuuden vanhemmuuslain kanssa ja mahdollistaa itsemääräämisoikeuden toteutumisen vanhemmuusnimikkeissä. Vanhemmuusnimikkeen muuttamisen myötä vanhemman transtausta ei ilmene lapsen päivittäisiä asioita hoidettaessa. Nimikkeen muuttamismahdollisuutta voidaan siten pitää merkityksellisenä sekä sukupuoltaan vahvistavalle että hänen lapselleen. Valiokunta pitää perusteltuna ja asianmukaisena myös sitä, että vanhemmuusnimikkeen muuttaminen tapahtuu hakemusmenettelyssä, samoin kuin sitä, että sääntely on joustavaa mahdollistaen perheenjäsenten väliset keskustelut ennen nimikkeen muuttamista. Lisäksi valiokunta korostaa, että tiedot, joista käy ilmi sukupuolen vahvistaminen, ovat arkaluonteisia, minkä vuoksi niitä tulee luovuttaa vain tarkoin rajatuissa tapauksissa.

Lapsen oikeuksien kannalta lakivaliokunta pitää olennaisena sitä, ettei lapsen oikeudellinen asema suhteessa vanhempaan muutu vanhemman vanhemmuusnimikkeen muuttamisen myötä. Tämä ei ilmene ehdotetun 5 §:n sanamuodosta, mutta se saavutetaan esitykseen sisältyvillä muilla muutosehdotuksilla. Koska vanhemmuusnimikkeen muuttamisella ei ole oikeudellisia vaikutuksia lapsen asemaan, lapselle ei myöskään ehdoteta asemaa vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskevassa hakemusmenettelyssä. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen valiokunnalla ei ole esitykseen tältä osin huomautettavaa.

Muutoksenhaku (1. lakiehdotuksen 7 §)

Ehdotettuun lakiin sisältyy säännös siitä, että laissa tarkoitettuun päätökseen saa vaatia oikaisua ja että oikaisuvaatimuksesta säädetään hallintolaissa (1. lakiehdotuksen 7 §). Lisäksi oikaisuvaatimukseen annettuun päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään.

Ehdotettu säännös vastaa tavanomaista sääntelyä muutoksenhausta. Lakivaliokunnalla ei ole siihen huomauttamista.

Siirtymäsäännökset

Hallituksen esityksessä ei ole huomioitu, miten uuden lain voimaan tullessa nykyisen lain aikana vireille tulleet sukupuolen vahvistamista koskevat hakemukset käsitellään. Valiokunta on tältä osin saanut sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöltä lisäselvitystä.

Lisäselvityksen mukaan lain tullessa voimaan hakemukselle asetetut edellytykset kevenevät. Jos ennen sukupuolen vahvistamista koskevan lain voimaantuloa tehdystä hakemuksesta ei käy ilmi henkilön oma selvitys sukupuolen kokemuksestaan, Digi- ja väestötietoviraston on hallintolain 22 §:n mukaisesti pyydettävä hakijaa täydentämään hakemustaan tai saman lain 31—33 §:n nojalla huolehdittava siitä, että sillä on käytettävissään riittävä selvitys asian ratkaisemisen kannalta olennaisista seikoista, jos selvitys on puutteellinen. Mahdollisen täydennyksen jälkeen hakemus voidaan siten ratkaista, vaikka se on tehty ennen sukupuolen vahvistamista koskevan lain voimaantuloa. Jos hakemusta ei ole ratkaistu ennen sukupuolen vahvistamista koskevan lain voi-

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

maantuloa, tulee uuden lain voimaan tultua soveltaa harkinta-aikaa, mikä voi pidentää hakemuksen käsittelyä. Lisäksi uuden lain voimaantulon jälkeen hakijan on vahvistettava hakemuksensa.

Lakivaliokunta pitää tärkeänä, että ennen uudistuksen voimaantuloa Digi- ja väestötietoviraston asiakkaita informoidaan sukupuolen vahvistamisen edellytysten ja menettelyn muuttumisesta.

Muita huomioita

Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä ei hallituksen esityksessä ole, että henkilö selvityksessään ilmaisee kokevansa olevansa transsukupuolinen, vaan henkilöllä voi olla muunkinlainen identiteetikokemus. Sukupuolen vahvistamista voi siten hakea myös esimerkiksi muunsukupuolinen tai intersukupuolinen henkilö.

Vaikka mahdollisuus vahvistaa sukupuoli toiseksi ei vastaa kolmatta sukupuolimahdollisuutta, hallituksen esityksessä ei ehdoteta muutettavaksi lähtökohtaa siitä, että Suomen oikeusjärjestyksessä väestötietojärjestelmään rekisteröitävinä sukupuolina tunnustetaan kaksi sukupuolta. Kolmannen tai muun sukupuolen tunnustaminen vaatii siten erillisen valmistelun.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa on korostettu myös intersukupuolisten lasten oikeutta keholliseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisen turvaamista lainsäädännöllä ja pidetty valitettavana, ettei kiireettömiä, lääketieteellisesti ei-välttämättömiä intersukupuolisten lasten kehoa muokkaavia toimenpiteitä ole nyt käsiteltävällä lailla esitetty kiellettäväksi. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan sosiaali- ja terveysministeriössä on valmisteltu erikseen ehdotukset intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Valiokunta kiirehtii ehdotusten jatkokäsittelyä.

Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta (7. lakiehdotus)

Hallituksen esityksen mukaan ehdotettu muutos väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 13 §:n 1 momentin 8 kohtaan tulee voimaan 1.1.2023. Sosiaali- ja terveysministeriöltä esityksen valiokuntakäsittelyssä saadun selvityksen mukaan täytäntöönpanon vaatimien toimien vuoksi kyseinen lainkohta voi kuitenkin tulla voimaan vasta 1.1.2024. Myös ehdotetun lain 40 § on saadun selvityksen mukaan tarkoituksenmukaista tulla voimaan samana ajankohtana.

Edellä esitetyn perusteella lakivaliokunta esittää sosiaali- ja terveysvaliokunnalle, että 7. lakiehdotuksen voimaantulo porrastetaan lisäämällä voimaantulosäännökseen uusi toinen virke seuraavasti:

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 . Sen 13 §:n 1 momentin 8 kohta ja 40 § tulevat kuitenkin voimaan vasta päivänä kuuta 20 .

Hallituksen esityksen perusteluiden mukaan uusi vanhemmuusnimike lisätään myös kaikille ennen lain voimaantuloa väestötietojärjestelmään rekisteröidyille vanhemmille (s. 100). Lakivaliokunnan mukaan asiasta on perusteltua säätää siirtymäsäännöksin. Tämän vuoksi lakivaliokunta

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

esittää sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnalle, että 7. lakiehdotuksen voimaantulosäännökseen lisätään uusi 2 momentti esimerkiksi seuraavasti:

Edellä 13 §:n 1 momentin 8 kohdassa tarkoitettu vanhemmuusnimike talletetaan säännöksen voimaan tullessa lapsen vanhemmalle, jonka vanhemmuuden osoittava 13 §:n 1 momentin 8 kohdan mukainen perheoikeudellinen asemaa koskeva tieto on säännöksen voimaan tullessa talletettuna väestötietojärjestelmään. Vanhemmuusnimikkeeksi talletetaan lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevan tiedon perusteella joko äiti tai isä. (Uusi 2 mom.)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:n muuttamisesta (9. lakiehdotus) sekä laki vanhemmuuslain 68 §:n kumoamisesta (10. lakiehdotus)

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain vanhemmuusnimikkeitä koskevaan sääntelyyn liittyen esityksessä ehdotetaan muutoksia lapsenhuoltolakiin (9. lakiehdotus) sekä vanhemmuuslain 68 §:n kumoamista (10. lakiehdotus).

Lapsenhuoltolain 6 §:ssä säädetään huoltajista lapsen syntymän perusteella. Voimassa olevan pykälän 1 momentin mukaan lapsen vanhemmat, jotka ovat lapsen syntyessä avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lastensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät ole lapsen syntyessä avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin äiti, joka on synnyttänyt lapsen. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitataan äidin sijaan siihen, joka on synnyttänyt lapsen. Saman lain 6 a §:ssä säädetään eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutuksesta lapsen huoltoon. Pykälän 2 momentissa säädetään tilanteesta, jossa lapsen synnyttänyt äiti on yksin lapsensa huoltaja ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi. Myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitataan lapsen synnyttäneen äidin sijaan lapsen synnyttäneeseen.

Vanhemmuuslain 68 §:ssä säädetään siitä, miten kotikuntalain 2 ja 6 a §:ää sovelletaan tilanteessa, jossa lapsella on vanhemmuuslain nojalla kaksi äitiä. Hallituksen esityksessä ehdotetaan kotikuntalain 2 §:ää muutettavaksi siten, että siinä viitataan lapsen äidin sijaan lapsen synnyttäneeseen (8. lakiehdotus). Lisäksi kotikuntalain 6 a §:ää ehdotetaan muutettavaksi siten, että siinä viitataan äidin ja isän sijaan lapsen synnyttäneeseen vanhempaan ja toiseen vanhempaan. Pykälään ehdotettujen muutosten myötä vanhemmuuslain 68 §:n erityissääntelylle ei ole jatkossa enää tarvetta, minkä vuoksi se ehdotetaan kumottavaksi tarpeettomana.

Lapsenhuoltolain muutosehdotusten tarkoituksena on varmistaa, että vanhemmuusnimikkeen muuttamisella ei ole aineellisoikeudellisia vaikutuksia lapsen asemaan. Edellä vanhemmuusnimikkeen muuttamisen yhteydessä esittämänsä viitaten lakivaliokunta pitää lakiehdotusta perusteltuna ja tarpeellisenä. Valiokunnalla ei ole huomauttamista myöskään vanhemmuuslain 68 §:n kumoamiseen ottaen huomioon, mitä edellä on esitetty.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

Laki rikoslain 21 ja 22 luvun muuttamisesta (11. lakiehdotus), laki lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta (5. lakiehdotus) ja laki raskauden keskeyttämisestä annetun lain muuttamisesta (6. lakiehdotus)

Ehdotetut muutokset

Rikoslain rangaistussäännöksissä tekijäasemaa ja teon kohdetta koskevat tunnusmerkit on pääsääntöisesti kirjoitettu siten, että ne viittaavat henkilöihin yleisesti, sukupuolesta riippumatta. Lapsensurmaa (rikoslain 21 luvun 4 §), laitonta raskauden keskeyttämistä (rikoslain 22 luvun 1 ja 2 §) ja laitonta alkioon puuttumista (rikoslain 22 luvun 3 §) koskevissa rangaistussäännöksissä viitataan naiseen. Esityksessä ehdotetaan niiden muuttamista ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn edellyttämin tavoin sukupuolineutraaleiksi. Säännösten soveltamisala ei siten ole jatkossa riippuvainen raskaana olevan tai synnyttäneen henkilön sukupuolesta. Vastavia muutoksia ehdotetaan tehtäviksi myös mainituissa rikoslain säännöksissä viitattuun lääketieteellisestä tutkimuksesta annettuun lakiin (488/1999) sekä raskauden keskeyttämisestä annettuun lakiin (239/1970).

Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvän täsmällisyysvaatimuksen mukaan kunkin rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa. Lakivaliokunnan mukaan ehdotetut muutokset ovat perusteltuja rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta.

Muita rikosoikeudellisia kysymyksiä

Hallituksen esityksen valiokuntakäsittelyssä on tuotu esiin myös muita rikosoikeudellisia kysymyksiä liittyen muun muassa seksuaalivähemmistöihin kohdistuvien viharikosten ja vihamotiivin, joka on rangaistusta koventava seikka, näyttökysymyksiin syytetyn juridisen sukupuolen takia. Pohdintaa on aiheuttanut myös ehdotetun sääntelyn suhde hallituksen esitykseen, jossa ehdotetaan sukupuolen lisäämistä rikoslakiin rangaistuksen koventamisperusteeksi (HE 7/2021 vp). Lisäksi pohdintaa on aiheuttanut se, voidaanko esimerkiksi henkilöä, joka on ulkoiselta olemukseltaan mies, mutta oikeudellisesti nainen, syyttää tirkistelystä tai itsensä paljastelusta naisten pukuhuoneessa, ja olisiko tällöin kyse sukupuolisiveellisyyden julkisesta loukkaamisesta tai seksuaalirikoksesta.

Selvyyden vuoksi valiokunta toteaa, että rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaan rangaistuksen yksi koventamisperuste on rikoksen tekeminen seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvasta tai esimerkiksi tähän rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Säännöksen soveltaminen ei edellytä sitä, että tekijän seksuaalinen suuntautuminen olisi erilainen kuin teon kohteen. Se ei myöskään edellytä, että teko tehtäisiin seksuaalivähemmistöä vastaan, vaan kyseeseen voi tulla myös rikoksen tekeminen seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvasta vaikuttimesta ns. seksuaalienemmistöä vastaan. Ehdotetut lainmuutokset eivät muuta oikeustilaa näiltä osin.

Lakivaliokunta on vastikään antanut mietinnön hallituksen esityksestä, jossa ehdotetaan sukupuolen lisäämistä rangaistuksen koventamisperusteisiin (HE 7/2021 vp — LaVM 16/2022 vp). Valiokunta on puoltanut ehdotetun muutoksen hyväksymistä muuttamattomana. Kyseisessä esi-

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

tyksessä ehdotettu muutos on muotoiltu siten, ettei sen soveltamisala riipu tekijän tai teon kohteen sukupuolesta. Se on siten terminologisesti sukupuolineutraali ja näin ollen yhteensopiva nyt käsiteltävän esityksen kanssa. Selvyyden vuoksi valiokunta viittaa myös kyseisen hallituksen esityksen seuraaviin perusteluihin (ks. HE 7/2021 vp, s. 23):

"Rasistista vihavaikutinta koskevan koventamisperusteen osalta lain esitöiden mukaan asianomistajan todellisella etnisellä tai muulla alkuperällä ei ole asiassa merkitystä, mikäli vastaaja on tehnyt siitä jonkun oletuksen ja ryhtynyt rikokseen sillä perusteella. Vastaavasti sukupuoleen liittyvän vihavaikuttimen soveltamisen kannalta olennaista olisi vastaajan tekemä oletus kohteen sukupuolesta miehenä tai naisena ja rikoksen tekeminen sen perusteella.

Jos taas kyse olisi transihmiseen tai intersukupuoliseen vähemmistöryhmänä kohdistuvas- ta vihavaikuttimesta, se voisi tulla koventamisperusteena huomioitavaksi nykyiseen ta- paan pykälän 1 momentin 4 kohdassa mainittuna muuna rinnasteisena vaikuttimena."

Sukupuolisiveellisyyden julkisesta loukkaamisesta (rikoslain 17 luvun 21 §) säädetään rikoslain 17 luvussa, joka käsittelee rikoksia yleistä järjestystä vastaan. Säännöksen soveltamisala edellyttää, että teko on sukupuolisiveellisyyttä loukkaava ja teon on tapahduttava julkisesti. Pukuhuoneita, joihin ei ole avointa pääsyä, ei voida ongelmitta pitää tiloina, joissa riisuutuminen voitaisiin katsoa julkiseksi teoksi. Riisuuntumista ja alastomana olemista voidaan myös pitää pukuhuoneessa tavanomaisena toimintana, mikä ei ongelmitta sellaisenaan täytä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan teon tai pahennuksen herättämisen edellytyksiä edes tilanteessa, jossa henkilön keholliset piirteet poikkeavat sukupuolensa ns. sukupuolityypillisistä piirteistä.

Rikoslain 20 luvun seksuaalirikoksia koskeva sääntely on vastikään uudistettu. Kyseistä uudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan itsensäpaljastaminen, jossa mielihyvän saamiseksi oma sukuelin paljastetaan toiselle ilman tämän vapaaehtoista osallistumista tekoon, voi olla toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaava seksuaalinen teko (ks. HE 13/2022 vp, s. 117). Tällainen teko on hallituksen esityksen perustelujen mukaan yleensä arvioitava seksuaalisena ahdisteluna (rikoslain 20 luvun 6 §), kun teko kohdistuu tiettyyn henkilöön. Yleisellä paikalla teh- tyinä teko voi tulla myös arvioitavaksi sukupuolisiveellisyyden julkisena loukkaamisena.

Edellä mainitun hallituksen esityksen mukaan myös niin sanottu tirkistely voi olla rangaistavaa seksuaalisena ahdisteluna (ks. HE 13/2022 vp, s. 118). Esitöissä esimerkkeinä mainitaan riisuutuvien tai alastomien henkilöiden epäasiallinen katseleminen yhteisessä pukeutumis- tai peseytymistilassa. Nimenomaisesti kuitenkin mainitaan, että seksuaalisena tekona ei pidetä esimerkiksi pelkästään sitä, että sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö käyttää tietylle sukupuolelle osoitettua pukeutumis- tai peseytymistilaa. Esitöiden mukaan seksuaalista ahdistelua voi olla myös toisen riisuutumisen seuraaminen salaa ovenraosta. Jos seuraaminen tapahtuu teknisellä laitteella, voi teko tulla arvioitavaksi seksuaalisen ahdistelun sijaan salakatseluna (rikoslain 24 luvun 6 §).

Edellä esitetyn perusteella lakivaliokunta kokoavasti toteaa, että seksuaalirikoksia koskevat säännökset sekä sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen ovat sukupuolineutraaleja. Kuten rikoslain 20 luvun uudistuksen esitöissä nimenomaisesti mainitaan, seksuaalisena tekona ei pidetä

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

pelkästään sitä, että sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö käyttää tietylle sukupuolelle osoitettua pukeutumis- tai peseytymistilaa (ks. HE 13/2022 vp, s. 118). Rangaistavuuden kannalta olennaista on teon luonne ja se, loukkaako se mahdollisesti teon kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Tekijän tai teon kohteen kehollisilla sukupuolipiirteillä, oikeudellisella sukupuolella tai seksuaalisella suuntautumisella ei näin ollen ole lähtökohtaisesti merkitystä. Ehdotettu sääntely ei tuo muutosta tähän oikeustilaan.

Laki vankeuslain muuttamisesta (12. lakiehdotus) ja laki tutkintavankeuslain muuttamisesta (13. lakiehdotus)

Ehdotetut muutokset

Vankeuslain ja tutkintavankeuslain mukaan mies- ja naisvangit tulee sijoittaa eri asuinosastoille. Esityksessä ehdotetaan sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn huomioimista vankeus- ja tutkintavankeuslaissa siten, että lakeihin lisätään säännökset sukupuolensa toiseksi vahvistaneen henkilön osastosijoittelusta (12. ja 13. lakiehdotus).

Ehdotetun pääsäännön mukaan osastosijoittelu tehdään henkilön vahvistetun sukupuolen mukaan. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä sukupuolensa vahvistaneen tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi (12. lakiehdotuksen 5 luvun 1 § ja 13. lakiehdotuksen 3 luvun 1 §). Tällaisissa tilanteissa vanki tai tutkintavanki voidaan siten poikkeuksellisesti sijoittaa vahvistetusta sukupuolesta poiketen. Sukupuolen mukaisesta sijoittamisesta poikkeamisesta päättää ehdotetun sääntelyn mukaan asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies (12. lakiehdotuksen 5 luvun 9 § ja 13. lakiehdotuksen 3 luvun 9 §) ja päätöksestä on muutoksenhakuoikeus (12. lakiehdotuksen 20 luvun 1 § ja 13. lakiehdotuksen 15 luvun 1 §).

Lakivaliokunnan Rikosseuraamuslaitokselta saaman selvityksen mukaan Suomen vankiloissa on ollut vain yksittäisiä sukupuoltaan korjanneita henkilöitä. Tapaukset ovat siten tähän mennessä olleet harvinaisia. Tällaisten vankien sijoittaminen on perustunut kokonaisharkintaan, jossa on jo nykyisin otettu huomioon muun muassa turvallisuuteen liittyvät näkökohdat. Ennustetta siitä, paljonko sukupuolensa toiseksi vahvistaneista vankeja olisi jatkossa ehdotetun sääntelyn voimaantulon myötä, ei Rikosseuraamuslaitoksen mukaan voida antaa. Vankiterveydenhuollon yksikön mukaan transsukupuolisten henkilöiden lukumäärä vankiloissa todennäköisesti nousee, mutta jatkossakin kyseessä on pieni erityisryhmä.

Lakivaliokunta pitää vankeus- ja tutkintavankeuslain täydentämistä ehdotetuilla säännöksillä tärkeänä ja nykytilaa selkeyttävänä ottaen huomioon, ettei asiasta ole nykyisin säännöksiä.

Vahvistetusta sukupuolesta poikkeamisen edellytykset

Ehdotetuissa säännöksissä vahvistetusta sukupuolesta poikkeaminen osastosijoittelussa edellyttää välttämättömyyttä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa välttämättömyyседellytystä on kannatettu, mutta myös sitä matalampaa kynnystä, kuten tarpeellisuutta tai perusteltua syytä, on ehdotettu.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

Ottaen huomioon, että poikkeava osastosijoittelu puuttuu vangin itsemääräämisoikeuteen, valiokunta pitää perusteltuna, että poikkeamisen kynnyks on asetettu korkealle. Valiokunta pitää ehdotettua välttämättömyysedellytystä tämän vuoksi perusteltuna. Valiokunta myös korostaa, että poikkeamista tulee arvioida konkreettisten yksittäiseen henkilöön tai henkilöihin liittyvien turvallisuusseikkojen perusteella. Huomioon voidaan ottaa esimerkiksi sukupuolensa toiseksi vahvistaneen henkilön rikostausta, kuten toiseen sukupuoleen kohdistuneet seksuaali- tai väkivaltarikokset. Sen sijaan pelkästään henkilön ulkoinen olemus ei ole yksin riittävä peruste poikkeamiseen. Rikosseuraamuslaitos ei myöskään arvioi sukupuolensa toiseksi vahvistamisen oikeellisuutta, vaan sijoittamisratkaisu tehdään henkilöön liittyvillä turvallisuusperusteilla. Selvytyksen vuoksi valiokunta myös toteaa, että vahvistetusta sukupuolesta poikkeavan osastosijoittelun käsitelyssä tulee ottaa huomioon hallintolain säännökset, kuten 34 § asianosaisen kuulemisesta.

Asiantuntijakuulemisissa on esitetty huolta mahdollisista väärinkäytöksistä, kuten siitä, että miesvangit voivat pyrkiä naisvankien osastolle muuttamalla oikeudellisen sukupuolensa, mikä voi vaarantaa naisvankien turvallisuuden. Valiokunta toteaa, että ehdotettu poikkeamismahdollisuus on perusteltua säätää väärinkäytösmahdollisuuksien varalle. Ehdotetulla poikkeamissäännöksellä pyritään juuri turvaamaan se, että sukupuolen toiseksi vahvistamista ei voida vankilassa käyttää esimerkiksi pyrkimykseen häiritä naisvankeja. Muun muassa Rikosseuraamuslaitos ja Vankiterveydenhuollon yksiköt ovat asiantuntijakuulemisissa pitäneet ehdotettua sääntelyä riittävänä väärinkäytösten estämiseksi.

Vangin sijoittelussa voidaan huomioida sukupuolen lisäksi muutkin turvallisuusnäkökohdat. Käytännössä sukupuolensa toiseksi vahvistaneiden henkilöiden asuttamisessa on joka tapauksessa kiinnitettävä erityistä huomiota osaston valvontaan, sellisijoittamiseen, toimintaan sijoittamiseen ja muihin päivittäiseen toimintaan liittyviin kysymyksiin. Tällaisilla käytännön järjestelyillä voidaan ja tulee huolehtia vankien turvallisuudesta riippumatta siitä, sijoitetaanko vanki vahvistetun sukupuolen mukaiselle osastolle vai siitä poiketen. Poikkeussäännöksen lisäksi näilläkin järjestelyillä pystytään ehkäisemään mahdollisia väärinkäytöksiä ja muita sukupuolensa toiseksi vahvistaneille tai heistä aiheutuvia turvallisuusuhkia.

Päätösvaltatasa ja muutoksenhaku

Ehdotetun sääntelyn mukaan sukupuolen mukaisesta sijoittamisesta poikkeamisesta päättää asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies. Päätösvalta on tavanomaista osastosijoittelua korkeammalla, mitä lakivaliokunta pitää perusteltuna, koska kyse on vangin itsemääräämisoikeuden kannalta merkittävästä päätöksestä.

Ehdotettu päätösvaltatasa vastaa päätösvaltatasa vangin sijoittamisesta vankilaan tai siirtämisestä. Tämä on lakivaliokunnan mukaan perusteltua ja tarkoituksenmukaista sen varmistamiseksi, että sama päätöksentekijä voi tarvittaessa päättää myös vangin sijoittamisesta sellaiseen vankilaan, jossa on osastosijoitukseen sopiva osasto. Käytännössä voi syntyä tilanteita, joissa sukupuolensa toiseksi vahvistaneen vahvistetusta sukupuolesta poikkeava osastosijoittelu voi edellyttää myös sijoitusvankilan valitsemista vahvistetusta sukupuolesta poiketen tai vangin siirtämistä toiseen vankilaan.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp

Tavanomaisesta poikkeavan osastosijoittelupäätöksen merkityksen vuoksi vangin oikeusturva edellyttää, että päätöksestä on muutoksenhakuoikeus siten kuin on ehdotettu. Jos vankilasijoittelun muuttamistarve tulee esiin muutoksenhakuvaiheessa, Rikosseuraamuslaitoksen tulee tehdä päätös vankilasijoittelusta siten, että muutoksenhakutuomioistuimen määrittelemä sukupuoleen perustuva osastosijoittelu voidaan toteuttaa.

Toimeenpano ja seuranta

Vankeus- ja tutkintavankeuslain muutosten toimivuutta ja vaikutuksia tulee jatkossa seurata ja ottaa lainmuutokset huomioon Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön koulutuksessa. Lisäksi on tärkeää, että sukupuolensa oikeudellisesti vahvistaneet vangit huomioidaan toiminnan järjestämisessä ja kohtelussa, kuten muutkin erityisryhmät.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Lakivaliokunta esittää,

että sosiaali- ja terveysvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 1.12.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Leena Meri ps
jäsen Sanna Antikainen ps
jäsen Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Saara Hyrkkö vihr
jäsen Pihla Keto-Huovinen kok
jäsen Marko Kilpi kok
jäsen Pasi Kivisaari kesk
jäsen Antero Laukkanen kd
jäsen Jouni Ovaska kesk
jäsen Suldaan Said Ahmed vas
jäsen Ruut Sjöblom kok
jäsen Mirka Soinikoski vihr
jäsen Paula Werning sd
varajäsen Tuomas Kettunen kesk

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Tuokila

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp Eriävä mielipide 1

Eriävä mielipide 1

Perustelut

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Henkilö voitaisiin jatkossa vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän ilmoittaa, että hän kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että kyse on hänen oman näkemyksensä mukaan pysyväisluonteisesta kokemuksesta. Sukupuolimerkinnän vaihtaminen perustuisi siten henkilön omaan ilmoitukseen hänen sukupuolen kokemuksestaan, eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä enää olisi lääketieteellistä selvitystä tai diagnoosia.

Lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa todetulla tavalla olisi kuitenkin sukupuoliristiriitaa kokevan itsensä etu, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olisi aina myös lääketieteellinen selvitys siitä, että henkilön sukupuolikokemus on vakiintunut, ja että hän ymmärtää sukupuolen vahvistamisen merkityksen ja vaikutukset. Esimerkiksi vakavan psykoottisen sairauden pahenemisvaiheen tai dissosiattiivisen identiteettihäiriön yhteydessä henkilön sukupuoli-kokemus voi olla väliaikaisesti häiriintynyt tai muuntunut tavalla, joka ei vastaa hänen pysyvää kokemusta itsestään. Tällainen henkilö saattaisi siitä huolimatta päätyä hakemaan sukupuolimerkinnän vahvistamista toiseksi, koska hän itse olisi hakemushetkellä asiastaan vakuuttunut, ja hänellä saattaisi hyvinkin olla kyky kirjoittaa sukupuolimerkinnän vaihtamiseksi tarvittava hakemus. Sukupuolimerkinnän vaihtamisessa on kuitenkin kysymys sellaisesta merkittävästä, yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä ympäröivään yhteisöön vaikuttavasta oikeustoimesta, että henkilön sukupuolen kokemuksen pysyvyys ja mielen vakaus on välttämätöntä pyrkiä selvittämään mahdollisimman luotettavasti. Vaatimus lääketieteellisen selvityksen esittämisestä on tässä suhteessa välttämätön.

Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista avaa valiokunnan asiantuntijakuulemisissa todetulla tavalla myös selkeitä mahdollisuuksia strategiselle käyttäytymiselle ja väärinkäytöksille. Tätä mahdollisuutta on arvioitu avoimesti myös itse hallituksen esityksessä. Kun sukupuolta voisi jatkossa käytännössä vaihtaa edestakaisin parin kuukauden välein, on järjestelmää mahdollista käyttää muun muassa henkilön todellisen identiteetin häivyttämiseen erinäisissä rikollisissa tarkoituksissa. Henkilötietojen vaihtamista on mahdollista hyödyntää esimerkiksi petosten tekemisessä.

Kysymys voi olla myös siitä, että esimerkiksi naisiin kohdistuneista seksuaalirikoksista tuomittu mieshenkilö hakee sukupuolensa vahvistamista naiseksi siinä tarkoituksessa, että hänet sijoitettaisiin naisvankilaan. Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa kävi ilmi, että esimerkiksi Isossa-Britanniassa transsukupuolisiksi kirjatusta vangeista lähes 60 % onkin nimenomaan seksuaalirikollisia. Kyse on valiokunnan saaman selvityksen mukaan biologisista miehistä, jotka eivät ole käyneet läpi sukupuoli-identiteetin tutkimuksia tai hoitoja. Skotlannissa puolet rikoksista tuomituista transsukupuolisista on valiokunnan asiantuntijakuulemisissa todetun mukaan vaihtanut sukupuolimerkintänsä vasta tuomion saamisen jälkeen. Siellä on myös havaittu, että vankilasta vapauduttuaan osa tällaisista henkilöistä vaihtaa sukupuolimerkintänsä välittömästi takaisin mieheksi.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp Eriävä mielipide 1

Edellä mainitut huomiot viittaavatkin ennen muuta strategiseen motiiviin sukupuolimerkinnän vaihtamisen taustalla. Siten ei ole lainkaan epärealistista olettaa, että myös Suomessa osa miesvangeista tulisi hyväksikäyttämään sukupuolimerkinnän vaihtamisen mahdollisuutta päästäkseen naisvankilaan tai naisvangeille tarkoitettulle asunto-osastolle. Seurauksena olisi naisvankiloiden muuttuminen sekavankiloiksi ja naisvangeille tarkoitettujen asunto-osastojen muuttuminen sekaosastoiksi. Väkivaltaa kokeneet naisvangit kokisivat tilanteen todennäköisesti erittäin traumatisoivaksi. Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa onkin tuotu esiin sukupuoltaan vaihtavien vankien aiheuttamia muiden vankien turvallisuuden ylläpitämiseen liittyviä vakavia haasteita. Isossa-Britanniassa ja muissa maissa, joissa oikeudellinen sukupuoli määräytyy henkilön itse ilmoittaman sukupuoli-identiteetin pohjalta, on jo esiintynyt esimerkiksi tapauksia, joissa naiseksi itsensä ilmoittanut biologinen mies on tehnyt seksuaalista väkivaltaa naisvangeille sen jälkeen, kun hänet on siirretty naisvankilaan.

Tähän liittyen on todettava, että vangin vahvistetun sukupuolen mukaisesta sijoittelusta poikkeamisen kynnys on valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan asetettu hallituksen esityksessä suhteettoman korkeaksi, kun vahvistetun sukupuolen mukaisesta osastosijoittelusta voitaisiin poiketa ainoastaan, jos se olisi välttämätöntä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Rikosoikeuden professori Matti Tolvanen onkin muistuttanut lakivaliokuntaa siitä, että esimerkiksi erillään asumisen ja varmuusosastolle sijoittamisen edellytyksenä on laissa välttämättömyyden sijasta "perusteltu syy". Rikosoikeuden professori Kimmo Nuotio puolestaan on esittänyt arviotavaksi, olisiko käsite "tarpeellinen" tässä yhteydessä välttämättömyyttä parempi vaihtoehto. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan Isossa-Britanniassa taas on käynnistetty lakimuutoksen laatiminen, jotta miehen sukupuolielimet omaavia vankeja ei enää sijoitettaisi lainkaan naisvankiloihin.

Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen puhtaasti subjektiivisin perustein ja erityisesti naisten oikeudet ovat joka tapauksessa ristiriidassa keskenään. Naisilla ja tytöillä — ja vastaavasti tietysti myös miehillä ja pojilla - on yhteisten ruumiillisten ja lisääntymisbiologisten ominaisuuksiensa vuoksi oikeus omiin tiloihin ja palveluihin turvallisuuden ja yksityisyyden takaamiseksi. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tytöillä ja naisilla on oltava oikeus miehistä vapaisiin tiloihin, kuten vessoihin, pukuhuoneisiin ja pesutiloihin. Esimerkiksi Islannissa oikeudellisen sukupuolen itsemäärittely on valiokunnan saaman selvityksen mukaan kuitenkin johtanut muun muassa uimahalleissa käytäntöön, jonka mukaan ulkoiselta olemukseltaan biologisen miehen oletetaan olevan transnainen, jos hän on naisten suihkutiloissa, eikä tätä asiaa voida kyseenalaistaa. Norjassa on jopa asetettu ihmisiä syytteeseen tai poliisitutkinnan kohteeksi sen takia, että he ovat protestoineet biologisten miesten tunkeutumista naisille omistettuihin tiloihin.

Kiinnitämme tähän liittyen huomiota siihen, että hallituksen esityksessä tehty sukupuolivaikutusten arviointi on jäänyt hyvin suppeaksi, mistä myös useat valiokunnan kuulemat asiantuntijat ovat huomauttaneet. Asianmukaisen sukupuolivaikutusten arvioinnin puuttuessa ei-toivotut vaikutukset tyttöihin ja naisiin ovat jääneet näkymättömiin, vaikka kyseessä on merkittävä turvallisuuskysymys. Katsommekin tässä yhteydessä tarpeelliseksi muistuttaa Suomen olevan valtiona sitoutunut kansainvälisiin velvoitteisiin, joiden mukaan sen tulee pidättäytyä kaikista toimista, jotka lisäävät tyttöjen ja naisten kokemaa väkivallan uhkaa tai jotka muutoin heikentävät naisten asemaa.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp Eriävä mielipide 1

Kannamme tähän liittyen huolta myös sukupuolten tasa-arvon ja eri ihmisryhmien yhdenvertaisuuden edistämisen kannalta tärkeiden tilastotietojen luotettavuudesta jatkossa. Sukupuolen mukaan jaetun tilastotiedon kerääminen on elintärkeää sukupuolten tasa-arvon seuraamisen kannalta. Sukupuolen itsemäärittely tekisi tilastoinnista jatkossa kuitenkin epäluotettavaa. Kun sukupuoli muuttuu ilmoitusasiaksi, voi biologisilta ominaisuuksiltaan mies olla oikeudellisesti nainen, jolloin hänet tulee ottaa huomioon naisia koskevassa tiedonkeruussa. Tämä onkin valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan aiheuttanut esimerkiksi Isossa-Britanniassa tilanteen, jossa oikeudellisen sukupuolimerkintänsä naiseksi vahvistaneiden miesten tekemät seksuaalirikokset on tilastoissa merkitty naisten tekemiksi. Myös Norjassa naisten tekemiksi on kirjattu enätysmäärä seksuaalirikoksia sen jälkeen, kun sukupuolen itsemäärittelyyn perustava lainsäädäntö on tullut voimaan. Tämä vääristää tilastoja huomattavasti, sillä naisten tekemät seksuaalirikokset ovat todellisuudessa suhteellisen harvinaisia.

Edellä mainituista syistä pidämmekin useiden valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden tapaan välttämättömänä, että sukupuolimerkinnän vaihtaminen edellyttäisi jatkossakin lääketieteellisen selvityksen esittämistä siitä, että henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen, ja että hän ymmärtää sukupuolimerkinnän vaihtamiseen johtavan oikeustoimen merkityksen. Korostamme, että mikään Suomea sitova ihmisoikeussopimus ei vaadi Suomea toteuttamaan hallituksen ehdotusta oikeudellisen sukupuolen subjektiivisesta itsemäärittelystä. Myöskään Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei vaadi itsemäärittelyä oikeudelliseen sukupuoleen, eikä lääketieteellisten tutkimusten tai sukupuolidysforiadiagnoosin vaatimista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona kansallisessa lainsäädännössä ole valiokunnan saaman selvityksen mukaan muutenkaan kielletty.

Sen sijaan pidämme hyvänä hallituksen esityksessä omaksuttua lähtökohtaa, jonka mukaan sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen olisi jatkossakin mahdollista ainoastaan täysi-ikäisille henkilöille. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan aikuisten ja lasten transsukupuolisuuden välillä on perustava ero sikäli, että vain pieni vähemmistö lapsista, jotka samaistuvat vastakkaiseen sukupuoleen, jatkaa tätä samaistumistaan aikuisuuteen. Tutkimusten mukaan neljä viidesosaa lapsuudessa vahvaakin sukupuolidysforiaa kokevista lapsista ei vartu transsukupuoliseksi aikuisiksi. Käytännössä ei ole myöskään onnistuttu tunnistamaan luotettavia lapsuudenajan ennusmerkkejä aikuisuuden transsukupuoliselle identiteetille, eivätkä näin edes lapsipsykiatrian ammattilaiset pysty ennustamaan, kenestä sukupuoliähdistusta kokeneesta lapsesta varttuu transsukupuolinen aikuinen. Lasten identiteettikehityksen keskeneräisyyden vuoksi olisikin hyvin ongelmallista, että heille tarjottaisiin mahdollisuus vaihtaa oikeudellista sukupuoltaan ottaen lisäksi huomioon, että mahdollinen transitio takaisin aiempaan sukupuolirooliin muodostuisi lapselle todennäköisesti erittäin raskaaksi. Sukupuolen vaihtamisessa on kysymys sellaisesta perustavanlaatuisesta päätöksestä, jonka tekemiseen lapsi ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi kypsä. Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa todetun mukaisesti olisi hyvin erikoista, että henkilö ei voisi esimerkiksi pitää hallussaan tai hankkia yhtä pullollista keskiolutta, mutta voisi kuitenkin vaihtaa sukupuolensa omalla ilmoituksellaan.

Lakivaliokunnan lausunnon mukaan sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollistamiseksi alaikäisille tulisi käynnistää selvitys mahdollisimman pikaisesti. Edellä todetun perusteella mieltään syytä tällaisen selvityksen käynnistämiseksi ei kuitenkaan ole.

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp
Eriävä mielipide 1

Mitä tulee nyt käsiteltävässä hallituksen esityksessä muutettavaksi ehdotettuihin muihin lakeihin, toteamme pitävämmme tärkeänä, että lainsäädännössä käytettäisiin jatkossakin mahdollisuuksien mukaan sellaisia sanoja kuin "nainen", "mies", "äiti" ja "isä". Esimerkiksi sanan "nainen" korvaaminen lainsäädännössä hallituksen esityksessä ehdotetulla tavalla käsitteillä "raskaana oleva", "imettävä" ja "ihminen" epäinhimillistää valiokunnan asiantuntijakuulemissa todetun mukaisesti naisia ja hankaloittaa lakitekstin ymmärtämistä. Hallituksen esityksessä on ilmeisen tarkoituksellisesti pyritty välttämään myös käsitteen "biologinen sukupuoli" käyttämistä, vaikka välttely on perusteetonta ja vaikeuttaa niin ikään ymmärrettävien säännösten kirjoittamista.

Tähän liittyen merkitystä on myös 1.1.2023 voimaan tulevalla uudella vanhemmuuslailla, jonka perusteella äitiyden toteaminen ei edellytä sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö on sukupuoleltaan nainen, eikä isyyden vahvistaminen edellytä, että isä on sukupuoleltaan mies. Sukupuolten välisten biologisten ja tosiasiallisten erojen häivyttäminen tällä tavalla ei nähdäksemme ole tarpeellista tai asianmukaista. Tilanne kuitenkin sotkeutuu jatkossa vielä entisestään, jos sukupuoli-merkinnän vaihtaminen mahdollistetaan hallituksen esityksessä ehdotetulla tavalla henkilön omalla ilmoituksella. Väestötietojärjestelmässä käytettävän vanhemmuusnimikkeen "äiti" tai "isä" tulisi senkin mielestämme määräytyä ennen muuta vanhemman biologisten ominaisuuksien mukaan, sillä lapsen näkökulmasta voi olla hämmäntävää, jos hänen isänsä on yhtäkkiä äiti tai toisinpäin ilman, että henkilön ulkoisessa olemuksessa tapahtuu mitään vastaavia muutoksia.

Yhteenvetona voidaan todeta, että hallituksen esityksen mukaisiin lakiehdotuksiin sisältyy edellä todetun mukaisesti useita perustavanlaatuisia ja merkittäviä ongelmia, jotka olisi tullut huomioida lakivaliokunnan lausunnossa.

Mielipide

Edellä olevan perusteella esitämme,

että sosiaali- ja terveysvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 1.12.2022

Sanna Antikainen ps
Leena Meri ps

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp Eriävä mielipide 2

Eriävä mielipide 2

Perustelut

Hallituksen esityksen keskeisenä tavoitteena on juridisen sukupuolen irrottaminen lääketieteellisestä tutkimuksesta ja diagnoosista henkilön itsemääräämisen edistämiseksi. Ainoat kriteerit sukupuolen vaihtamiselle ovat hakemuksessa ilmaistu kokemus sukupuolesta, asuinpaikka Suomessa tai Suomen kansalaisuus sekä täysi-ikäisyys. Hakemuksen käsittelevän Digi- ja väestötietoviraston tehtävä ei olisi arvioida henkilön kokemuksen pysyvyyttä, vaan siihen riittää henkilön oma selvitys siitä, että kyseessä on pysyvä kokemus. Katson, ettei sukupuolen tulisi perustua jatkossakaan sukupuoli-identiteettiin, vaan biologiseen sukupuoleen, minkä vuoksi jätän asiassa eriävän mielipiteen. Hallituksen esityksessä eikä valiokunnan lausunnossa ole tuotu esille lakiesityksen vaikutuksia riittävän kattavasti, ja lakimuutos on viety myös alkuperäistä tarkoitusta pidemmälle.

Sukupuolen irrottaminen biologisesta perustasta

Suomen lainsäädäntö perustuu käsitykseen kahdesta sukupuolesta, naisesta ja miehestä, mikä nousee biologisista tosiasioista. Sukupuolen käsite muuttuisi tämän esityksen myötä subjektiiviseksi sukupuolikokemukseksi. Hallituksen esityksessä samaistetaan virheellisesti käsitteet "sukupuoli" ja "sukupuoli-identiteetti". Sukupuoli-identiteetin käsitettä ei ole kuitenkaan minkään maan lainsäädännössä onnistuttu täsmällisesti määrittelemään. Kenenkään kokemusta omasta sukupuolestaan ei voi kieltää, ja kokemuksen syvyyttä on myös ulkopuolisen vaikea arvioida tai määrittää, mistä johtuen myöskään lainsäädännön ei tule perustua kokemukseen, jonka tunnistamiseksi ei ole selkeitä kriteereitä. Muutoinkaan lainsäädännön pohjana ei ole henkilön oma kokemus. Vastaavasti sosiaali- ja terveysministeriön lisäselvityksen mukaan sukupuoli-identiteetin tai sen pysyvyyden kokemukseksi ei ole olemassa objektiivista mittauksetapaa, eikä sitä voida sellaisenaan arvioida psykiatrin tai muun lääkärin tai viranomaisen toimesta oikeaksi tai vääräksi. Viranomaisen ei siten ole mahdollista arvioida selvityksen todenperäisyyttä täysin luotettavasti.

Asiantuntijalausunnosta ilmeni, että Suomea lainsäädännöllisesti velvoittava Euroopan ihmisoi-keustuomioistuin (EIT) on linjannut, että Suomen translakiin kirjattu lisääntymiskyvyttömyysvaatimus tulee poistaa. EIT:n oikeuskäytäntö ei kuitenkaan kiellä lääketieteellisen selvityksen tai sukupuolidysforiadiagnoosin vaatimista juridisen sukupuolimerkinnän muuttamiseksi. Myös sukupuolenvaihdosta hakevan itsensä kannalta olisi tärkeää, ettei kyseessä olisi pelkästään hakemusmenettely ilman minkäänlaista arviointia. Arviointimahdollisuuden puuttumisesta seuraa esimerkiksi se, ettei voida arvioida, onko sukupuolenvaihdosta hakevan henkilön terveydessä jotain sellaista, joka vaatisi hoitoa, esimerkiksi mielenterveyspalveluita ja neuropsykiatrista hoitoa.

Suomi on onnistunut rakentamaan tasa-arvoisen yhteiskunnan. Osa tätä kehitystä ovat olleet mm. sukupuolikiintiöt. Hallituksen linjaama käsitys sukupuolen moninaisuudesta ja tukeutuminen ajatukselle, että sukupuoli on yhtä kuin sosiaalinen kokemus, tekee nyt myös naisten ja miesten välillä tehdyn tasa-arvotyön jopa turhaksi, kun sukupuolen käsitteen luonnollinen pohja otetaan pois. Biologinen sukupuoli on muodostanut perustan tasa-arvolaille, jonka tarkoituksena on edis-

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp Eriävä mielipide 2

tää naisten asemaa. Jos sukupuoli merkitsee käsitteenä väestöryhmän sijaan identiteettiä, miten väestöryhmään kuuluvien ihmisten oikeuksia voidaan edes edistää? Tämä seikka nostettiin esille myös asiantuntijakuulemisessa. Subjektiiiviseen sukupuoli-identiteettiin perustuva sukupuolikäsitys poistaa biologisten naisten kategorian ja naisille pitkän työn tuloksena hankitut oikeudet heidän kehollista yksityisyyttään ja turvallisuuttaan suojeleviin tiloihin, koska oikeudellisesti naisten kategoriaan katsotaan jokainen itsensä naiseksi kokeva. Vastaavasti sukupuolen mukaisesta jakautumisesta yhteiskunnan eri alueilla on tähän asti ollut tarjolla myös kattavaa tilastotietoa. Sukupuolen mukaan jaetun tilastotiedon kerääminen on merkityksellistä myös sukupuolten tasa-arvon toteutumisen seuraamisen kannalta. Sukupuolen itsemäärittely tekisi jatkossa tilastoinnista epäluotettavaa.

Lakiesityksessä kuvattua menettelyä juridisen sukupuolen muuttamisesta voidaan ehdotetussa muodossa käyttää väärin ja vilpillisesti. Digi- ja väestötietovirasto ei voi hylätä hakemusta, mikäli laissa olevat ehdot täyttyvät. Henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvaa selvitystä sukupuolesta ei voida luotettavasti todistaa oikeaksi tai vääräksi. Sen sijaan lääketieteellisellä diagnostiprosessilla ja -kriteereillä voidaan estää väärinkäytöksiä, sillä lääketieteellinen prosessi perustuu henkilökohtaiseen hoitosuhteeseen ja ulkopuoliseen arviointiin. Esityksen osalta ei voida poissulkea myöskään mahdollisuutta hyödyntää juridisen sukupuolen muutosta rikollisia tarkoituksia varten ja vaarantaa haavoittuvien ihmisten turvallisuus. Huomioitavaa myös on, että henkilö voi käytännössä vaihtaa sukupuoltaan edestakaisin jopa muutaman kuukauden välein. Asiantuntijakuulemisessa tuli ilmi, ettei tämä ei ole pelkästään teoreettinen mahdollisuus, vaan Skotlannissa eräs vanki vaihtoi ensin sukupuolensa naiseksi ja vaati pääsyä naisten vankilaan. Sinne päästyään hän vaihtoi sukupuolensa mieheksi ja vaati pääsyä takaisin miesten vankilaan. Miesten vankilaan päästyään hän taas vaihtoi sukupuolensa naiseksi ja vaati pääsyä takaisin naisten vankilaan.

Vaikutusarviointi

Juridisen sukupuolen muuttaminen nyt säädettävässä laissa koskee koko yhteiskuntaa, ja sen vaikutukset ulottuvat kaikkiin Suomessa asuviin, ei vain transsukupuolisiin. Monet yhteiskunnan vakiintuneet toiminnot muuttuvat, jos sukupuolesta tulee ilmoitusasia. Kuten asiantuntijalausunnossa tuotiin esille, sukupuolen vahvistamista koskeva laki merkitsee yhteiskunnan sääntöjen uudelleenkirjoittamista: laki määritteli uudella tavalla, mitä tarkoittaa olla mies tai nainen. Tällä on merkittäviä vaikutuksia yhteiskuntaan, koska juridisella sukupuolella on kuitenkin useissa tilanteissa määrittävä asema yhteiskuntajärjestyksessä.

Lain merkittävistä ja laajoista vaikutuksista huolimatta lain vaikutusarviot ovat varsin suppeat. Myös lapsivaikutukset puuttuvat melkein täysin, vaikka esityksellä on mahdollisesti suuriakin vaikutuksia joidenkin lasten elämään, mikäli esimerkiksi lapsen äiti päättääkin vaihtaa sukupuolensa mieheksi tai isä naiseksi pelkän oman kokemuksen perusteella. Vaikka hallitus on muun muassa vanhemmuuslailla pyrkinyt heikentämään isä- ja äiti-termien käyttöä, on näillä kuitenkin edelleen merkitys ja ero lasten näkökulmasta. Isyys ja äitiys ovat jotain, jotka merkitsevät monille lapsille pysyvyyttä ja vakautta.

Lausuntovaiheessa useampi lausunnonantaja oli nostanut esille sukupuoliarvioinnin puutteet, mutta tämä on siitä huolimatta jäänyt suppeaksi. Vaikutuksia on arvioitu sukupuolivähemmistö-

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp Eriävä mielipide 2

jen näkökulmasta, vaikka lain merkittävät ja laajemmat vaikutukset olisivat vaatineet kattavampaa vaikutusten arviointia. Lainsäädäntö jättää avoimeksi myös lakimuutoksen vaikutukset erilaisiin sosiaalisiin käytänteihin. Esimerkiksi erityisesti naisille suunnattujen tilojen käyttöä, kuten pukuhuoneiden, ei säädellä lailla. Vakiintuneen käytännön mukaan näitä tiloja käytetään biologisen sukupuolen perusteella, poikkeuksena transsukupuoliset. Nyt ehdotettu muutos edellyttäisi kuitenkin myös tällaisten tilojen käytön tarkempaa sääntelyä. Vastaavasti on paljon muitakin elämänalueita, joihin uudistuksella on merkittävä vaikutus, esim. naisurheilu ja sen tulevaisuus.

Sukupuolen vahvistamisella on laajat oikeusvaikutukset. Esimerkiksi se vaikuttaa muun ohessa asevelvollisuuteen. Vaarana on se, että jossain määrin lakia voitaisiin käyttää lakisääteisten velvollisuuksien välttämiseen. Asiantuntijakuulemisissa todettiin, että tämä riski on tiedostettava, vaikka oletuksena voinee olla se, ettei yksilö ryhdy muuttamaan näin perusteellisesti identiteettiään vain laissa määrättyjä velvollisuuksiaan välttääkseen. Tämän tyyppisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia olisi ollut kuitenkin perusteltua arvioida laajemmin ja tarkemmin.

Alaikäiset

Tässä lakiesityksessä ei esitetä muutoksen ulottamista alaikäisiin, mutta koska tähän asiaan on asiantuntijalausunnoissa ja valiokunnan lausunnossa otettu kantaa, katson perustelluksi nostaa muutamia seikkoja myös eriävässä mielipiteessäni.

Sukupuoliristiriitaa kokevat ihmiset, erityisesti lapset ja nuoret, tarvitsevat tukea ja apua, mutta se ei saa tapahtua lasten kasvurauhan ja naisten oikeuksien kustannuksella. Vastaavasti meidän tulee vähentää tyttöihin ja poikiin liitettäviä stereotyyppioita ja tukea erilaisten persoonien moninaisuutta ja rikkautta sukupuolten häivyttämisen sijaan. Meidän tulee aktiivisemmin oppia hyväksymään erilaisuutta. Kodeille ja perheille on myös turvattava vakaumuksensa ja arvojensa mukainen kasvatusta kouluissa. Maailmalta löytyy valitettavia esimerkkejä siitä, miten sukupuolikäsityksen muutosliike on vaikuttanut siihen, että vanhempien kasvatusoikeutta on haluttu siirtää valtiolle ja lapsia ja nuoria on jopa otettu huostaan, jos vanhemmat ovat yrittäneet suojella lapsiaan peruuttamattomilta lääketieteellisistä hoitoista koskevilta ratkaisuista, jotka olisivat vaurioittaneet heidän terveyttään ja tuhonneet heidän mahdollisuutensa myöhemmin saada lapsia ja perustaa perhe.

Professori Tapio Puolimatkan asiantuntijalausunnossa tuodaan hyvin esille, että "subjektiiviseen kokemukseen perustuvan sukupuolikäsityksen varaan rakennettu yhteiskuntajärjestys ja virallinen tiedotus on suuri riski erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja nuorille, koska lainsäädännöllä on yhteiskunnassa kasvattava vaikutus. Lain luoma yhteiskuntailmapiiri ohjaa haavoittuvassa kehitysvaiheessa olevia lapsia ja nuoria kyseenalaistamaan oman sukupuolensa tavalla, joka häiritsee heidän kasvurauhaansa. Uuden lain luoma yhteiskuntailmapiiri pakottaa asiaa koskevaan kannanottoon monia sellaisia lapsia ja nuoria, jotka eivät asiaa muuten pohtisi. Näin se lisää hyvin todennäköisesti myös sukupuoliahdistuneiden nuorten määrää, koska nuoret ovat vaikutukselle alttiita. Heidän haavoittuvan elämäntilanteensa ja vaikeiden lähisuhdekokemustensa aiheuttama ahdistus voi kanavoitua sukupuoliahdistukseen, kun asiaa toistuvasti otetaan esille. Tämän seurauksena monet haavoittuvassa asemassa olevat nuoret alkavat uskoa voivansa ratkaista ongelmansa sukupuolenvaihdoksen avulla. Osa näistä nuorista päätyy terveyttään

Valiokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp
Eriävä mielipide 2

vahingoittaviin hormonihoitoihin ja leikkauksiin, jotka vaurioittavat heidän seksuaalista toimintakykyään ja lisääntymiskykyään ja tekevät heistä elinikäisiä potilaita. Monet näistä nuorista myöhemmin katuvat niitä peruuttamattomia muutoksia, joita lääketieteellinen sukupuolenkorjaus on heidän keholleen aiheuttanut."

Suomessa ihminen tulee täysi-ikäiseksi 18 vuotta täytettyään. Professori Tolvasen asiantuntijalausunnossa todettiin osuvasti, että olisi erikoista, mikäli ihminen voisi muuttaa sukupuolensa ennen tuota ikää, mutta ei pitää hallussaan saati hankkia edes yhtä pullollista keskiolutta. Oluen hallussapito johtaa säännönmukaisesti lastensuojeluilmoitukseen. Myöskään avioliittoa ei voi solmia ennen 18 vuoden ikää. Tätä vasten varsin radikaali olisi sellainen muutos, että alaikäisen sukupuolen muuttuminen olisi huoltajalle vain ilmoitusasia.

Mielipide

Edellä olevan perusteella esitän,

että sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 1.12.2022

Antero Laukkanen kd